

فلسفه حج از دیدگاه امام رضا(ع)

اهمیت حج در آن جاست که آیات متعددی از قرآن کریم وجوب و فلسفه حج را برای مسلمین تبیین کرده و روایات فراوانی از پیشوایان معصوم(ع) در تثبیت این اندیشه قرآنی وارد شده است. از جمله این موارد احادیثی است که در کتاب شریف عیون اخبارالرضا(ع) و نیز بحارالانوار و وسائل الشیعه با مضامینی تقریباً مشابه نقل شده است...

اهمیت حج در آن جاست که آیات متعددی از قرآن کریم وجوب و فلسفه حج را برای مسلمین تبیین کرده و روایات فراوانی از پیشوایان معصوم(ع) در تثبیت این اندیشه قرآنی وارد شده است. از جمله این موارد احادیثی است که در کتاب شریف عیون اخبارالرضا(ع) و نیز بحارالانوار و وسائل الشیعه با مضامینی تقریباً مشابه نقل شده است.

امام رضا(ع) در یکی از روایات درباره مقصود از وجوب حج فرموده‌اند: «#171؛ ای مکلف به تکلیف حج، خدایت مورد رحمت قرار دهد، به تو هشدار می‌دهم که حج فریضه‌ای از فرایض خداوند جلیل و عزیز است و بر آن که دارای استطاعت است، واجب است. این وجوب در تمام عمر انسان یکبار است و خداوند بر انجام دهنده آن وعده بهشت و گذشت از گناهان داده است و در قرآن مجید که سند تمام حقایق است، روی گردان از این واجب عظیم و فریضه بزرگ را کافر نامیده و به تارک آن وعده آتش قیامت داده، پس ما از آن آتش به حق پناه می‌بریم.»

در کتاب عیون اخبارالرضا(ع) حدیثی از امام رضا(ع) درباره معارف و علل تشریح حج آمده است که ایشان خطاب به فضل بن شاذان می‌فرمایند: «#171؛ حج به سوی خدا رفتن و در پیشگاه باری تعالی حاضر شدن است.» ایشان در این فرمایش اشاره به حج باطنی می‌کنند که مقصود از آن زیارت است. آری به حق اگر کسی حتی تجربه یکبار سفر به حج را داشته باشد، درمی‌یابد که در مراسم حج سراسر توحید و یاد الهی بر انسان حاکم می‌شود. قلب انسان مؤمن در هنگام نزدیک شدن به خانه خدا می‌لرزد و حضور در مکانی والا و مقدس را درک می‌کند و گویا در پیشگاه الهی حاضر شده است.

به همین خاطر است که ائمه(ع) اغتنام از این فرصت الهی را بیانات خود خاطر نشان کرده‌اند و فرموده‌اند که حج واجبی است که جای خالی آن را با هیچ واجب دیگری نمی‌توان جبران کرد. بنده مؤمن خداوند در حج جا در پای انبیاء الهی می‌گذارد و دعوت پیامبران الهی را از ایراهیم(ع) تا پیامبر خاتم(ع) پر می‌کند. چه خوب است که این حس حضور در پیشگاه الهی هدیه به یادگار مانده حج‌گذار شود. باعث بروز تحولات اساسی در اندیشه و رفتار زائران خانه خدا شود.

هدف از آفرینش انسان، عبادت و هدف از آن معرفت خداوند است و انسان هنگامی به این معرفت دست می‌یابد که به وسیله عبادت به تربیت نفس خود بپردازد و حج مشتمل بر تمام نتایجی است که از سایر عبادات چون نماز و روزه حاصل می‌شود و بنابراین در معرفت انسان نسبت به خدا اثری بنیادین دارد.

حضرت امام رضا(ع) در ادامه آن حدیث شریف سر عظیم حج را این چنین بیان می‌کنند: «#171؛ حج زیادت طلبی و کمال خواهی است.» کمال طلبی در انسان از فطریات مسلم و غیر قابل انکار است و آنچه در مراسم پرفیض حج به ندای فطرت انسان پاسخ می‌دهد، حرکت انسان بر اساس معرفت الهی به سوی کمال مطلق است. مکه و تمام مناسک حج همچون پلی به سوی آسمان است و انگار آدمی به نردبانی که انبیاء و اولیای الهی بدان دست یازیده‌اند، تکیه می‌کند و بر مسیر معراج نبی اکرم می‌نگرد.

حج زیاده‌طلبی در مغفرت و بخشش الهی است، زیرا دریچه‌های مغفرت و رحمت خداوند در حج به سوی بندگان باز است. حج زیاده طلبی در دیدار روی اولیاء برتر الهی است زیرا روح وارث حقیقی انبیاء و بازمانده میراث پیامبر اکرم(ص) حاکم و ناظر بر حج است.

امام رضا(ع) در ادامه روایت فرمودند: «#171؛ بیرون آمدن از گناهان است و برای آن که از گذشته توبه کند و عمل از سر گیرد و نیز در حج، خرج کردن ثروت‌ها و رنج و خستگی و بازداشتن بدن‌ها از خواسته‌ها و لذایذ و در عبادت، به خدا نزدیک شدن و خضوع و فروتنی و کرنش و مذلت (در پیشگاه حق) و بیرون آمدن در گرما و سرما، ایمنی، ترس است، به صورت حرکتی پیوسته.»

فلسفه مناسک و اعمالی که در حج وارد شده را نشان از تحولی می‌دانند که حج در روح انسان به جای می‌گذارد و آن ابراز پیشیمانی از گذشته و بازگشت به خویشتن است، رجعتی که باعث شروعی نو و هدفمند و جبران‌کننده خسارت‌های گذشته است. حج، از گذشته تاریخ و پر گناه خارج شدن و از آنچه در گذشته انجام شده، توبه کردن است و برای آینده کار خوب و نیک را از نو آغاز کردن.

علی بن موسی‌الرضا(ع) می‌فرمایند: «#171؛ در حج بدن را به سختی انداختن، از زن و فرزند دور شدن و جان را از هواهای نفسانی و شهوات منع کردن است.» به فرمایش امام رضا(ع) حج نوعی تمرین خودسازی است، تمرین خدا شدن از هرآنچه چون ریسمانی انسان را به دنیا وابسته کرده است. گویا انسان به سفر آخرت می‌رود و باید از همان ابتدا که از اطرافیان و آشنایان حلاوت می‌طلبد تا هنگامی که لباس سفید احرام را بر تن می‌پسند و در بین بیابان‌های مشعرالحرام و عرفات خدا را می‌خواند، مرگ و آخرت را به یاد آورد. و به این صورت خود را مهیای سفر واقعی آخرت می‌کند.

آنچه حاجی در احرام از حلال الهی بر خود حرام می‌شمرد، در واقع تمرینی است برای خودسازی و به در آوردن لباس خودخواهی و عینک هوا و هوس و دنیا طلبی. خداوند این فرصت بزرگ را سالی یکبار برای تمامی بندگان خود مهیا کرد تا آذوقه یک‌ساله خود را تهیه کنند، چنانچه در آیه 197 سوره بقره بعد می‌فرماید: «#171؛ الْحَجُّ أَشْهَرُ مَعْلُومَاتٍ ... وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى وَاتَّقُوا يَا أُولِي الْأَلْبَابِ؛ حج در ماه‌های معینی است پس ... برای خود توشه بگیرید که در حقیقت بهترین توشه پرهیزگاری است و ای خردمندان از من پروا کنید.»

امام رضا(ع) در روایتی فرمودند:

حج بیرون آمدن از گناهان است و برای آن که از گذشته توبه کند و عمل از سر گیرد و نیز در حج، خرج کردن ثروت‌ها و رنج و خستگی و بازداشتن بدن‌ها از خواسته‌ها و لذایذ و در عبادت، به خدا نزدیک شدن و خضوع و فروتنی و کرنش و مذلت (در پیشگاه حق) و بیرون آمدن در گرما و سرما، ایمنی، ترس است، به صورت حرکتی پیوسته

امام هشتم (ع) در ادامه می‌فرماید: «حج وسیله‌ای برای خارج کردن و جداسازی دارایی‌ها از یکدیگر و پرداختن حقوق فقرا و مستمندان است». امام در این بیان شریف خود حج را راهی برای ادای حقوق اجتماعی عموم افراد جامعه و خصوص فقیران برمی‌شمرد. مستمندان از راه پرداخت خمس و زکات اموال و لزوم جداسازی اموال قبل از سفر حج علاوه بر انجام واجب الهی باعث می‌شود تا انسان متوجه اطرافیان خود بوده و حقوقی که خداوند بر عهده او نهاده انجام دهد.

این فراز از پیام حضرت رضا(ع) به زائران کعبه، بعد اجتماعی و لزوم توجه به سایر افراد را یادآور می‌شود و این ویژگی را که حاجیان از نقاط مختلف برای همدلی در نقطه‌ای جمع می‌شوند روشن‌تر و لزوم فریادرسی به مسلمانان را دو چندان می‌سازد که رشد این ویژگی در زائران، زمینه ساز وحدت اسلامی و حاکی از بلوغ اجتماعی مسلمین است.

با توجه آیه « لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَّعْلُومَاتٍ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُم مِّنَ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ؛ تا شاهد منافع خویش باشند و نام خدا را در روزهای معلومی بر دامهای زبان‌بسته‌ای که روزی آنان کرده است ببرند پس از آنها بخورید و به درمانده مستمند بخورانید».

امام رضا(ع) از این بالاتر حج همایش سالانه علوم اسلامی و انتقال اخبار ائمه به کل جهان برمی‌شمرد. این سنت همیشگی در پیش تمامی ائمه (ع) بوده است که از حج بزرگترین استفاده را در نشر معارف حقه تشیع و مفاهیم بلند قرآنی کنند تا کمی از حجاب برگرفته بر چهره دین را بزدایند و دین محمدی(ص) را آشکار کنند.

ثامن الحجج(ع)، می‌فرماید: «مع مافیة من التفقه و نقل الاخبارالائمه(ع) الی کل صقع و ناحیه، کمال قال الله تعالی: «فلولا نفر من کل فرقة منهم طائفة ینفقهوا فی الدین...»

کنگره جهانی حج فرصتی مغتنم برای مسلمین بوجود می‌آورد تا به معرفی اسلام اصیل به جهانیان بپردازند، امیر مؤمنان(ع) در بیان اهمیت این مسأله می‌فرماید: «برای مردم حج را به پا دار و روزهای خدا را به یادشان آور، در بامداد و شامگاه در یک مجلس عمومی با مردم بنشین. آنان که پرسش‌های دینی دارند با فتواها آشنایشان بگردان و ناآگاه را آموزش ده و با دانشمندان به گفتگو بپردازد.» امام خمینی(ره) با اتمام به این اصل، حج را زمان برائت از مشترکین و اعاده حقوق اسلام و معرفی اسلام ناب دانسته و آن را سرمایه ای عظیم برای مسلمین و عامل پایداری آنان معرفی کردند.

حضرت امام رضا(ع) در ادامه به منافع اقتصادی حج اشاره می‌کنند و در این باره می‌فرماید: «در حج برای تمام مردم در شرق و غرب زمین، آنان که در دریا و خشکی بسر می‌برند، چه آن‌ها که حج می‌گذارند و چه غیر آنان، از تاجر، وارد کننده، فروشنده و خریدار، کاسب، کرایه‌دهنده و فقیر و مسکین سودمند بوده و نیازهای مردم را در اطراف و اکناف زمین بر می‌آورد.»

در آموزه های دینی اسلام هیچ منافاتی بین پاکسازی روحی و تلاش برای رسیدن به اقتصاد برتر وجود ندارد بلکه از آن جهاد فی سبیل ... تعبیر شده است. حج نیز که یکی از پر ثمرترین اعمال عبادی اسلام و مشتمل بر تعالیم فراوانی است مستثنا از این قاعده نمی باشد. شبهه ای که درباره عدم جواز توجه به اقتصاد و خرید و فروش در حج وارد شده است بنا بر آنچه در تفسیر آیه 198 سوره بقره از «ابن عباس» آمده، رد می‌شود.

علامه طباطبایی(ره) در این باره معتقد است که: «جواز تجارت در حج مانند جواز خرید و فروش بعد از نماز جمعه است. ایشان از داد و ستد به جستجوی فضل پروردگار تعبیر می‌کند. شهید بهشتی نیز در کتاب حج در اسلام درباره مشروعیت بهره‌برداری اقتصادی از حج می‌گوید: «قبل از اسلام مراسم حج، پیش از آن که یک مراسم دینی و زیارتی باشد، مراسم اقتصادی، اجتماعی و سیاسی بود. پس از اسلام هر مسلمان نزد خود می‌گفت: من متوجه خدا هستم و در این سفر که به خاطر توجه به خدا انجام می‌دهم دیگر نباید به فکر کسب و کار و تجارت باشم و آن را حرام و عامل تضییع ارزش حج می‌دانست تا این که آیه نازل شد که عیبی ندارد که در سفر حج در پی فضل الهی باشید.»